
La importància de l'educació en l'economia. Breu síntesi històrica

PID_00246449

Josep M. Batalla Busquets

Temps mínim de dedicació recomanat: 3 hores

Índex

Introducció	5
Objectius	7
1. Per què ens interessa l'educació als economistes?	9
1.1. L'educació és una inversió pública i privada de primera magnitud	10
1.2. Creixement econòmic i formació	12
1.3. El sector de l'educació és un ocupador fonamental de mà d'obra educada	14
2. Els antecedents de l'economia de l'educació	16
2.1. El mercantilisme: la instrucció com a difusor de l'art	16
2.2. Els clàssics: visions contraposades de la utilitat de l'educació	18
2.3. L'enfrontament neoclàssic	22
3. L'economia de l'educació, naixement d'una disciplina econòmica	25
Bibliografia	29

Introducció

«El que els economistes no han tingut en compte és la simple veritat que les persones inverteixen en si mateixes i que aquestes inversions són importants.»

TW. Schultz (1961, pàg. 2).

Les referències a la formació i les destreses dels treballadors i la seva influència en el sistema productiu les podem trobar des de l'inici del pensament econòmic, malgrat no és fins a mitjan segle XX que es modelitza la contribució de l'educació al creixement econòmic. Cal destacar que aquestes referències a l'educació han estat en la majoria dels casos això: simples referències i, per tant, no han estat incloses en cap tipus d'anàlisi ni de modelització econòmica.

L'objectiu d'aquest capítol és fer un breu resum de les principals aportacions sobre la vinculació entre educació i treball, això inclou com ha evolucionat el concepte de la inversió en la mateixa persona, com l'educació de les persones i la formació dels treballadors han transformat la definició de què és capital, més enllà del capital físic, com s'expliquen les diferències salarials entre treballadors en funció del seu grau de formació, entre d'altres.

La importància de la formació dels éssers humans en la literatura econòmica anterior al segle XX, la trobem gairebé sempre de forma implícita en la definició de riquesa i més concretament de capital. Un exponent clar d'aquestes referències implícites al capital humà i del conflicte conceptual entre la riquesa material i l'immaterial el trobem a finals del segle XIX amb Alfred Marshall i la seva definició de riquesa:

«Quan es parla simplement de riquesa d'un home (...) s'ha de considerar que aquesta consta de dos tipus de béns. En els primers hi figuren els béns materials sobre els quals hi té drets de propietat i que són (...) transferibles i alienables (...). En el segon tipus hi pertanyen els béns immaterials que li són propis, li són externs i que li serveixen directament com a mitjans que li permeten adquirir béns materials. Queden, doncs, excloses totes les seves qualitats i facultats personals, inclòs les que el capaciten per a guanyar-se les veves, pel fet de ser internes.»

A. Marshall (1890, pàg. 49).

Altres vegades la formulació és més explícita, és a dir, equipara la inversió en l'adquisició de coneixements amb la inversió en capital físic. Aquest és el cas d'Adam Smith que a l'any 1776 publicava la *Riquesa de les nacions* i es referia a l'educació del treballador de la manera següent:

«Quan es construeix una màquina molt costosa, s'espera que l'operació (...) fins a amortitzar-la totalment respondrà al capital invertit i procurarà, com a mínim, el benefici corrent. Un home que hagi estat educat a càrrec de molt treball i temps, en un ofici que requereix una perícia i destresa extraordinàries, es pot comparar amb una d'aquestes màquines costoses. De la feina que el treballador aprèn a executar s'ha d'esperar que li reemborsi el cost de la seva formació amb, almenys, els beneficis ordinaris d'un capital del mateix valor (...) la diferència entre el salari del treballador corrent i la del qualificat es basen en aquest principi».

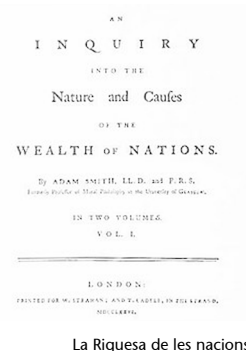
A. Smith (1776, pàg. 99).

Smith, considerat un dels precursors de l'economia en general, però també de l'economia de l'educació, assimila la formació a una inversió i l'home format a un capital d'una manera clara. De totes maneres, aquesta hipòtesi no la va tenir en compte ni ell ni els seus successors en l'anàlisi dels grans problemes (Eicher, 1988).

Al llarg d'aquest mòdul farem un breu repàs cronològic del que han dit les diverses corrents de pensament econòmic sobre l'educació, com han evolucionat els diferents conceptes i com alguns autors, que feien plantejaments equiparables als de l'economia de l'educació «moderna», 250 anys abans, han caigut en el més absolut ostracisme acadèmic.

Sovint, les llavors triguen a germinar, però si són de bona qualitat tard o d'hora broten, i aquest és el cas de la llavor deixada per Irving Fisher. L'ostracisme acadèmic en què va caure a causa del seu enfrontament amb Alfred Marshall no va fer més que retardar la vigència acadèmica dels seus postulats, que foren recollits per Theodore Schultz i que van significar els orígens de l'economia de l'educació com a disciplina científica.

Però abans de fer aquesta visió panoràmica del rol de l'educació en la modelització econòmica, volem iniciar aquesta unitat amb una pregunta que ens ajudi a contextualitzar el sentit de l'economia de l'educació.

Objectius

- 1.** Conèixer per què l'educació és un focus d'interès per als economistes.
- 2.** Analitzar com ha evolucionat el concepte d'educació en l'anàlisi econòmica.
- 3.** Presentar com l'economia de l'educació esdevé una disciplina econòmica.
- 4.** Integrar conceptualment economia i educació.

1. Per què ens interessa l'educació als economistes?

Per a respondre aquesta pregunta utilitzarem una explicació magnífica que Martin Carnoy va escriure en els primers materials sobre l'economia de l'educació publicats per la UOC. Per a fer-ho, Carnoy i altres (2005) desenvolupen tres raons per les quals l'educació és, cada vegada més, un dels focus de major interès per a l'anàlisi econòmica.

Concretament hi ha tres raons fonamentals per les quals els economistes estan interessats en l'educació:

1) La despesa anual en educació és d'una gran magnitud a la majoria de països del món. Aquesta despesa:

- una part és assumida de manera directa per les famílies que tenen membres educant-se.
- una altra pels contribuents, tinguin o no tinguin fills en edat escolar, per via dels impostos.

2) En les últimes dècades, la formació del capital humà ha esdevingut un factor clau per a poder explicar la competitivitat de les empreses (Monreal, 2004; Jeon i Kim, 2012) i l'increment del creixement econòmic, principalment per dos motius:

- En primer lloc perquè la incorporació massiva de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) a l'activitat empresarial requereix noves habilitats per al treball i també noves formes de treballar i relacionar-se. (Bresnahan i altres, 2002).
- En segon lloc, per un increment del coneixement en l'aplicació econòmica (Haelermans i Borghans, 2012), la qual cosa al seu torn ha generat un canvi profund en les condicions i característiques del mercat de treball (Carnoy, 2001).

3) Finalment, el sistema educatiu és un dels sectors econòmics que genera més ocupació –gairebé el més important– de mà d'obra educada.

Una manera d'entendre la importància de l'economia de l'educació és revisar cadascuna d'aquestes raons detalladament.

1.1. L'educació és una inversió pública i privada de primera magnitud

L'educació és una indústria molt important a la majoria dels països del món. Concretament al món, l'any 2012, gairebé uns 587 milions de persones estaven escolaritzades entre els 6 i els 11 anys, més del 90% en institucions públiques. (UNESCO, 2014). A més el percentatge de nens sense escolaritzar ha passat de 99,8 milions l'any 2000 a 58,7 milions l'any 2012. Xifres que són absolutament alarmants i inacceptables, però que marquen clarament una tendència a la baixa.

De fet, la despesa en educació al món representa, de mitjana en el període 2000-2014, entre el 14% i el 15% de la despesa pública total. Òbviament aquestes despeses no inclouen les inversions privades en classes particulars, llibres, materials, escoles bressol, i el temps que les famílies inverteixen en les activitats escolars.

En el cas de l'estat espanyol, la despesa total per alumne en institucions educatives (públiques, concertades i privades) va ser a Espanya, el 2013, de 8.755 dòlars. En comparació, Espanya té una despesa total pública i privada inferior a la mitjana de l'OCDE (10.493 \$) i a la de la UE22 (10.548 \$).

La despesa anual (pública i privada) per alumne en relació al PIB per càpita mostra els recursos que destina cada país en relació al seu nivell de riquesa. Analitzant aquesta ràtio per al 2013, Espanya va tenir una despesa anual per alumne en institucions educatives (públiques, concertades i privades) del 21,2% a primària, del 25,7% a secundària, i del 38,5% a terciària en relació al PIB per habitant, similar al nivell de les mitjanes internacionals de l'OCDE (22,1%, 25,2% i el 40,8% respectivament) i de la UE22 (22,6%, 26,1% i 40,0%). (MECD, 2016)

«En l'actualitat les famílies estan força més preocupades per l'educació dels seus fills que en el passat. És més, fa cinquanta anys, tenir un fill amb educació secundària era un objectiu important per la majoria de les famílies d'Europa i dels Estats Units. Igualment, per a molts també ho era l'educació universitària. Aquests objectius posen de manifest el valor que les societats donen a l'educació, i una part d'aquest valor és econòmic. Com a norma general, les persones amb més educació tenen salaris més alts».

Carnoy i altres (2005).

El valor econòmic de l'educació és, probablement, una de les qüestions més importants i la que més ha preocupat als economistes al llarg de la història.

Theodore Schultz (1963), professor d'Economia a la Universitat de Chicago, és un dels protagonistes principals de la nostra assignatura i que més endavant us el presentarem com cal. Referint-se a la despesa en educació deia:

«El valor econòmic de l'educació es basa en la idea que les persones han de potenciar les seves capacitats com a productores i consumidores mitjançant la inversió en si mateixes i que l'escolarització és la inversió en capital humà més important. Aquesta idea implica que la majoria de les habilitats econòmiques de les persones no es tenen de naixement o des del moment en què comença l'escolarització. Aquestes destreses són fonamentals. Són de tal magnitud que poden canviar radicalment el volum de l'estalvi i de la formació de capital. De la mateixa manera, tenen el poder de modificar l'estructura dels salaris, i també el volum dels ingressos derivats del treball en relació amb el volum de la renda derivada de la propietat.»

T. Schultz (1963, pàg. 10-11).

Malgrat que sabem que les persones amb més educació tenen de mitjana una renda més alta i feines amb més responsabilitat i prestigi, no es pot afirmar categòricament que aquestes condicions laborals millors siguin a causa d'haver adquirit a l'escola determinades destreses més ben considerades pels patrons i empresaris, o si el que passa és que l'escolarització tan sols garanteix que els individus més intel·ligents, més treballadors i més disciplinats –aquells que seran més productius independentment de si estudien més o menys– són més proclius a adquirir un nivell educatiu més elevat. (Carnoy, 2005).

L'educació primària, secundària i terciària estan associades a un conjunt de despeses que cal tenir molt en compte i que algú ha de pagar. Alguns exemples són:

- Els salaris del personal docent i de suport.
- Els llibres, els materials complementaris de les aules, i cada cop més, els ordinadors.
- Els edificis necessaris per a desenvolupar l'activitat educativa.
- El mobiliari.
- Els subministres necessaris per a fer funcionar correctament les instal·lacions.
- El transport per a portar els nens al centre educatiu.

És evident que l'educació és un servei car i, per tant, és objecte d'anàlisi per part dels economistes per tal de saber qui s'ha de fer càrrec del seu finançament. Cal que els costos de l'educació els assumeixin completament les famílies? Per a respondre aquesta qüestió és necessari primer contestar qui es beneficia de l'educació de les persones. És un benefici individual? O també se'n beneficia la societat en general? En funció de quina sigui la resposta tindrem una orientació sobre qui l'ha de finançar.

Però la majoria de les societats estan d'acord que els beneficis d'una població educada recauen sobre el conjunt de la societat. Si això és cert, les despeses d'escolarització tenen un valor que beneficia fins i tot aquelles persones que no han estat escolaritzades. Si els individus haguessin d'assumir les despeses totals de la seva educació, la seva escolarització seria inferior a la desitjada socialment. En aquest cas, inclòs aquelles persones que no continuïn amb la seva escolarització voldran subvencionar les que sí que hi continuen. El valor eco-

nòmic de l'educació és, probablement, una de les qüestions més importants, i la que més ha preocupat els economistes al llarg de la història, tal com veurem més endavant.

1.2. Creixement econòmic i formació

Però de la mateixa manera que l'educació obligatòria ha crescut d'una forma constant en les darreres dècades, la formació continuada en el lloc de treball i la formació ocupacional han tingut un període d'expansió que, en el cas d'Espanya, es va aturar a partir de 2008 a causa de la crisi econòmica.

«La formació ocupacional és un dels instruments principals amb què compta un estat per a construir unes polítiques d'ocupació eficaces. A Espanya, tot i tenir una de les taxes d'atur més elevades d'Europa (gairebé duplica la mitjana de la zona euro), la despesa pública en aquest tipus de formació es va reduir més d'un 30% durant els anys més durs de la crisi».

Fundació BBVA (2016).

Però quin incentiu hi ha per a la formació contínua? D'una banda, les persones estan disposades a allargar la seva etapa de formació i a actualitzar els seus coneixements, ja que d'aquesta manera de mitjana poden guanyar més que sense un bon nivell d'estudis. D'altra banda, els estats nacionals i les regions tenen interès a augmentar el nivell mitjà de formació de la mà d'obra perquè consideren que això produirà un increment de la productivitat i, per tant, del creixement econòmic.

I gràcies a la formació s'entra en un cercle virtuós ja que els treballadors amb més i millor educació estan alfabetitzats i més ben formats, els és més fàcil instruir-se. L'aprenentatge de tasques complexes els resulta més senzill i les empreses, que sempre busquen maximitzar les inversions, prefereixen formar treballadors més ben formats ja que han demostrat un millor aprofitament. A més a més, apareixen algunes externalitats positives com el fet de tenir millors hàbits laborals, especialment una consciència del temps i de la formalitat per part dels treballadors. Així mateix, les nacions amb mà d'obra educada es caracteritzen per tenir més beneficis per treballador; tot i que també tenen un capital físic per treballador més elevat.

De tot això ens apareixen algunes preguntes:

- De quina manera l'educació incrementa la productivitat?
- Què passa amb les persones menys formades? Queden fora del cercle virtuós?
- Com poden els estats reduir el gap entre treballadors formats i no formats?

Totes aquestes són qüestions difícils que els economistes encara no han pogut respondre d'una manera definitiva. Sembla evident que l'escassetat de persones amb educació podria posar límits al creixement econòmic, ja que més mà d'obra formada és, indubtablement, una font de creixement econòmic.

Així mateix, tampoc és clar quin tipus d'educació pot contribuir més al creixement –si l'escolarització generalitzada, l'ensenyament tècnic oficial o l'aprenentatge durant la feina–, o quin nivell educatiu pot contribuir a incrementar el creixement, si el primari, el secundari o l'educació superior. Això podria indicar que, a mesura que les persones disposen d'ingressos més elevats, incrementen les despeses en l'escolarització dels seus fills, de la mateixa manera que comprarien una nevera o un cotxe. En aquest cas, l'escolarització seria sobretot una mercaderia de consum i no una mercaderia d'inversió, igual que una màquina o un ordinador.

Tanmateix, els economistes han estat capaços de demostrar que els països que han mantingut de mitjana uns nivells elevats de creixement econòmic són alhora els que tenen uns nivells més elevats d'alfabetització i els que han invertit de manera constant en l'increment de l'educació de la seva força de treball.

És possible que el nivell d'ingressos més alt de les persones amb més educació representi un premi polític que les elits donen als seus membres, una recompensa per a formar part de la classe social dominant. Tanmateix, seria difícil sostenir un sistema econòmic durant molt de temps si aquelles persones que més produïssin no fossin recompensades pel seu nivell de productivitat més elevat, i solament premiessin aquelles que tenen poder polític. (Carnoy i altres, 2005).

Exemple

Un dels motius pels quals els sistemes estatals socialistes de l'Europa de l'Est van ser incapaços de mantenir un creixement econòmic va ser la manca d'interès a recompensar econòmicament els individus sobre la base de la seva productivitat. Per contra, van premiar amb privilegis econòmics els políticament poderosos.

Un dels indicis que l'educació contribueix al creixement, i en quina mesura pot fer-ho, és el fet que els països amb un nivell de creixement econòmic més elevat tenen una mà d'obra amb nivells superiors d'escolarització oficial.

El benefici econòmic de les persones amb més educació en forma d'ingressos superiors suggereix que el seu valor econòmic per a la societat és més alt que el dels individus amb un nivell educatiu inferior. Els economistes estimen els beneficis econòmics obtinguts a causa d'un nivell educatiu més elevat en relació amb el cost que ha tingut aquesta educació, de la mateixa manera que considerarien els beneficis obtinguts per a qualsevol tipus d'inversió. Per a fer-ho, calculen quin volum d'inversió en educació produeix més beneficis al llarg de la vida de les persones amb més nivell educatiu. Aquesta taxa de retorn de

la inversió feta en educació generalment és positiva a gairebé tots els països del món. Un altre dels indicis que l'educació contribueix al creixement econòmic és que els individus amb més educació tenen ingressos més elevats. Una taxa de retorn positiva de l'educació suggereix que la inversió en educació contribueix al creixement econòmic. Com més alta sigui aquesta taxa, més gran serà la contribució de la inversió en educació al creixement econòmic.

1.3. El sector de l'educació és un ocupador fonamental de mà d'obra educada

Fem aquí una breu referència a les aportacions de Carnoy (2005) sobre el sector educatiu. En la majoria dels països del món, el sistema educatiu és l'ocupador més important de treballadors professionals. Els economistes s'interessen pel mercat de treball per diversos motius:

1) D'una banda, es tracta de treballadors experts pel fet que aquests ofereixen serveis que són difícils de produir amb altres recursos.

Exemple

Els serveis mèdics depenen dels recursos dels metges, el sistema legal depèn dels recursos dels advocats, la construcció de ponts, maquinàries i carreteres depèn dels enginyers. Així mateix, els serveis educatius depenen dels recursos del professorat.

L'economia de l'educació es fixa en el professorat per dues raons:

a) La primera és que el professorat és el recurs més important i més car d'un gran sector de creixent importància.

b) La segona és que a la majoria de les economies, el professorat és el grup de treballadors professionals més rellevant i, per tant, un dels productes més preats del sistema educatiu.

2) D'altra banda, els economistes estan interessats en els mercats de treball per altres motius. L'ensenyament és una professió altament feminitzada, en part a causa que els salaris de les dones professionals són inferiors als dels homes, fet que disminueix el cost dels serveis educatius.

Així mateix, la major part del personal docent són treballadors públics. Encara que el sector públic generalment paga salaris inferiors que els del sector privat, en el cas de les dones s'està donant el procés invers, sobretot durant els darrers anys.

Per tant, l'economia dels mercats de treball dels educadors és una barreja entre l'economia del mercat de treball tradicional i les polítiques públiques dirigides a proporcionar un sector important de béns públics, a més de les polítiques públiques relatives als salaris de les dones en relació amb els dels homes.

2. Els antecedents de l'economia de l'educació

A continuació, presentarem aquelles aportacions que en certa forma han significat la gènesi del que posteriorment s'ha anomenat economia de l'educació. Per a fer-ho hem dividit aquest apartat en tres subapartats, que se succeiran de forma cronològica. Començarem parlant sobre les aportacions dels autors mercantilistes, per a passar posteriorment a l'enfocament dels clàssics i acabarem amb el que va ser l'enfrontament dels dos principals autors neoclàssics que van incloure l'educació en les seves anàlisis.

2.1. El mercantilisme: la instrucció com a difusor de l'art

«Sens dubte, les fonts de la prosperitat social són moltes; però totes neixen d'un mateix origen, i aquest és la instrucció pública.»

G. M. Jovellanos (1801).

La importància del coneixement i les habilitats en les relacions productives ja van ser recollides pels economistes preclàssics. Autors com John Hales, Thomas Mun, Gerald de Malynes, Edwards Misselden, William Petty, Pedro Rodríguez Campomanes o Gaspar Melchor de Jovellanos assenyalaven la necessitat de l'aplicació directa dels coneixements a les solucions dels problemes econòmics i la importància de l'educació en el creixement econòmic.

El concepte educació

No és fins a Adam Smith que es fa ús del concepte d'*educació* en sentit econòmic, i que va substituir el concepte d'*art* utilitzat pels autors mercantilistes.

Concretament, dos dels màxims autors del mercantilisme anglès com són Thomas Mun (1571-1641) que és el primer autor que descriu el concepte de balança de comerç o Gerald de Malynes (1586-1641) autor del concepte del flux d'espècies, ja recollien en els seus escrits la importància del saber en les relacions comercials i productives o el nivell de benestar que pot assolir una societat. Malgrat que el centre de la seva discussió era sobre quines accions podien emprendre els governs davant les crisis comercials i la necessitat de mantenir la paritat del diner com a instrument comercial o deixar-ho a les forces del mercat, ja es referien a les aptituds, coneixements i tècniques com a «art». Calia, per tant, augmentar «l'art» de les nacions per tal de poder exportar mercaderies. Tal com afirma Olarriaga (1983), aquests són els dos primers autors que superen parcialment la concepció estàtica i medieval de l'educació, perquè ja la vinculen amb la societat, amb l'objectiu de maximitzar la *riquesa artificial* (per a diferenciar-la de la natural o física), incrementant la formació de la força de treball nacional.

Però fou William Petty (1623-1691), creador del concepte de renda nacional, un dels antecessors de la teoria del valor-treball, qui va donar una causa definida de la riquesa: aquesta era deguda a la terra i al treball, que els considerava pare i mare de la riquesa.

«S'atribueixen a Petty les primeres reflexions sobre el paper que desenvolupen les competències dels homes. Per a Petty, els recursos humans, i de manera general els coneixements, les aptituds i les tècniques que poden adquirir els individus, contribueixen, d'igual manera que el treball al capital físic i els recursos naturals al producte nacional.

Segons els seus càlculs, que van ser pioners i pels quals s'ha considerat a Petty com un dels primers econòmetres, l'educació i la formació dels homes és un factor de primera importància en el procés de desenvolupament econòmic d'un país».

G. Lassibille i M. L. Navarro (2004, pàg. 28).

L'obra de Petty suposa un salt qualitatiu en l'estudi dels efectes de la formació sobre la força de treball, anàlisi que ho aborda des d'una òptica doble: teòrica i pràctica. D'aquesta forma es mostra partidari del finançament públic de les universitats i estudia els moviments migratoris com a moviments de riquesa.

Les dues principals aportacions de William Petty pel que fa a la qualificació de la mà d'obra són: en primer lloc, és el primer que intenta mesurar la riquesa humana i per a fer-ho proposa multiplicar per vint el salari anual de l'individu. I en segon lloc, s'adona de la necessitat de planificar de cara al futur quines seran les professions productives més necessàries i quina distribució de professionals es requerirà. Així mateix, s'haurà de preveure la reducció d'altres professions prescindibles. Amb aquesta segona aportació Petty va avançar el que és actualment una de les pràctiques més freqüents de la política econòmica educativa (Olarriaga, 1983).

Mesurar la riquesa humana

Aquesta proposta no va ser acceptada per la manca d'instruments per a l'anàlisi dels costos i els rendiments de l'educació, però té el mèrit de ser la primera a quantificar el valor de la formació dels treballadors. (Selva, 2004).

Per tots els arguments exposats i malgrat l'oblit que va patir la seva obra, podem considerar William Petty com el predecessor de l'actual Economia de l'Educació i dels Recursos Humans.

«Però el missatge inspirador, el programa suggestiu es va assecar a les llenyoses mans del professor escocès i es va perdre pràcticament per la majoria dels economistes dels 250 anys següents.»

J. A. Schumpeter (1954, pàg. 255).

William Petty

L'únic autor que es va inspirar en W. Petty fou Richard Cantillon (1680-1734), malgrat que ben aviat el seu anàlisi va seguir la seva pròpia direcció. La lucidesa argumental de Cantillon va permetre explicar, amb exemples agafats de la realitat, per què els treballs qualificats es remuneren amb un salari més elevat. Analitzant el problema des de l'òptica de l'ingrés, introdueix un concepte que resulta fonamental per a entendre el cost de la inversió en capital humà: el cost d'oportunitat, que juntament amb els costos directes de la inversió, manteniment, cost de l'educació, etc., conformen el total del cost de la inversió en capital humà. Si adaptem aquesta idea a la formulació moderna, tenim que la decisió del cost d'invertir en educació es pren tenint en compte el valor actual dels guanys futurs imputables a la inversió en formació, en relació al cost d'oportunitat d'aquesta inversió.

Richard Cantillon

Per als mercantilistes és convenient generalitzar l'educació, no només perquè contribueix a augmentar la productivitat, sinó també perquè dona sensatesa, saviesa política i ajuda a l'elit a resoldre els problemes que es plantegen a la societat.

2.2. Els clàssics: visions contraposades de la utilitat de l'educació

«de fet, durant tot el període clàssic, els autors s'interessen més per l'aspecte social que per l'aspecte econòmic de l'ensenyament (...) l'anàlisi dels salaris tingui en compte les seves diferències segons el grau de qualificació dels obrers, però sense que succeeixi el mateix en l'estudi de la producció».

L. Thân Khôi (1967, pàg. 361).

L'efecte de l'educació sobre la productivitat i el creixement econòmic va deixar d'interessar a la majoria dels economistes clàssics, amb algunes excepcions importants. Les aportacions més rellevants van ser les dels autors anglesos. Així, Adam Smith (1723-1790) assimila les capacitats i habilitats dels treballadors a un capital fix com la maquinària amb un cost d'adquisició que cal pagar amb un salari més elevat. En particular, sobre l'educació A. Smith assenyala que:

«La diferència de talents naturals en homes diversos no és tan gran com vulgarment es creu, la gran varietat de talents que sembla distingir els homes de diferents professions, quan arriben a la maduresa és, la majoria de les vegades, efecte i no causa de la divisió del treball. Les diferències més grans de caràcters, entre un filòsof i un mosso de corda, posem per exemple, no procedeixen tant, sembla ser, de la naturalesa com dels hàbits, els costums o l'educació.»

A. Smith (1776, pàg. 18).

Hi ha força coincidències entre els acadèmics a considerar l'obra d'Adam Smith (1776) com el primer antecedent de la teoria del capital humà, ja que posa l'èmfasi en el treball com a font de riquesa, reconeix l'existència de diferents qualificacions en els treballadors, considera l'educació i d'altres formes de mi-

Adam Smith

llorar la qualificació de la força de treball com una inversió en els treballadors i analitza com aquestes inversions es traslladen als salaris. (Martínez de Ita, 1998).

Però les reflexions sobre la importància de l'educació no només es van donar a Anglaterra, a Alemanya també hi destaquen dos autors: Adam Müller (1779-1829) i Johann H. Von Thünen (1780-1850). Müller observa que els factors que incideixen en la producció són la natura, l'home i el passat entès com el capital físic i el capital espiritual. Von Thünen assenyala que aquell treballador que hagi rebut una educació més llarga en el temps serà més productiu que aquell que ha rebut una formació més curta. A més, una millor instrucció incrementa el cost de l'educació.

Altres economistes clàssics, com Thomas Robert Malthus (1766-1834), consideraven l'educació no com un factor que ajudés a millorar les habilitats i en conseqüència la productivitat dels treballadors, sinó com un element que fomentés el civisme i l'harmonia social.

A la primera edició de l'opuscle titulat *Assaig sobre el principi de la població* (1798) Malthus planteja com la població creix en progressió geomètrica mentre que els aliments ho fan en progressió aritmètica, la conseqüència és un desfasament per llei natural. Posar fre a aquest alt creixement de la població porta, segons l'economista anglès, al vici o a la misèria, ja que la reducció de la natalitat és sinònim de vici i l'increment de la mortalitat és conseqüència de guerres i fam.

Thomas Robert Malthus

Thomas Robert Malthus

A la segona edició de l'opuscle, Malthus dona una visió més científica. Planteja l'educació com un instrument per a difondre la «restricció moral». És a dir, amb més educació a l'abast de les classes socials més pobres, més consciència de la misèria i, per tant, més límit a l'excés de població.

«Hem destinat grans sumes de diners a socórrer als pobres, sobre els quals tenim raons per a creure que han tendit sempre a agreujar la seva misèria. Però, en canvi, no ens hem ocupat d'educar-los i d'inculcar-los aquelles veritats polítiques importants i que els toquen de la vora, que formen potser l'únic mitjà que disposem per a elevar la seva situació i per a fer d'ells homes més feliços i súbdits més pacífics».

T. R. Malthus (1806, pàg. 463).

Un altre autor clàssic que es refereix a l'educació com una activitat elitista és Jean Baptiste Say (1767-1832). Quan analitza el paper dels empresaris, els defineix com a *homes educats*. Considera que són l'eix central del procés de producció ja que són els que tenen la responsabilitat de dirigir-lo. Coincideix amb A. Smith en el fet de donar un tractament de capital a les destreses i habilitats dels treballadors, ja que l'adquisició d'aquestes té un cost i tendeixen a augmentar la productivitat del treball.

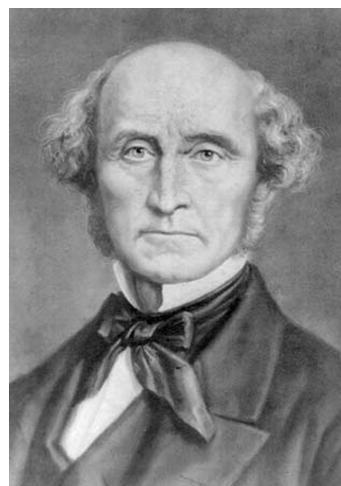
Jean Baptiste Say

Un altre economista que va mostrar interès per les repercussions de l'educació a l'economia va ser Nassau W. Senior (1790-1864). És el primer autor que cita el concepte de *capital immaterial* per a referir-se a les habilitats adquirides gràcies a la formació. Destaca la definició de capital immaterial encara que, un segle després, aquest concepte serà el centre de la controvèrsia entre Marshall i Fisher. D'altra banda, igual que Malthus o Stuart Mill, N. Senior també promou l'ensenyament bàsic obligatori per al poble, per tal d'inculcar el concepte d'abstinència. El poble s'ha d'abstenir de consumir en el present per a poder consumir més en el futur. I òbviament, l'abstinència com a instrument de control de la natalitat.

Nassau W. Senior

John Stuart Mill (1806-1873) a la seva obra principal *Principis d'Economia Política* enllaça amb la mateixa visió que Smith, comparant les competències adquirides pels individus a un capital i que l'educació ajuda a millorar la productivitat del factor treball. Però a diferència d'Smith i els seus deixebles, que veien l'educació com un privilegi de l'elit social, Stuart Mill proposa que l'estat desenvolupi l'educació primària, d'aquesta forma s'aconsegueix generalitzar l'adquisició de coneixements bàsics entre la població.

John Stuart Mill

«amb la finalitat d'alterar els hàbits del poble treballador (...) una educació nacional efectiva dels fills de la classe treballadora és el primer que es necessita (...). Es pot afirmar sense escrúpols que la finalitat de tota instrucció intel·lectual per a la massa del poble ha de consistir en cultivar el sentit comú, preparar-la per a formar un judici pràctic vertader de les circumstàncies que l'envolten. Qualsevol cosa que s'afegeixi a això en el camp intel·lectual és principalment ornamental (...). Una educació dirigida a difondre el bon sentit del poble, donant-los-hi uns coneixements que els capacitin per a jutjar les tendències de les seves accions, elevaria sens dubte, inclòs sense una intervenció directa, una opinió pública en què la intemperància i la imprevisió de tot tipus serien considerades com a vicis ignominiosos.»

J. Stuart Mill (1862). *Principles of Political Economy*; W. J. Ashley. Londres (1909).

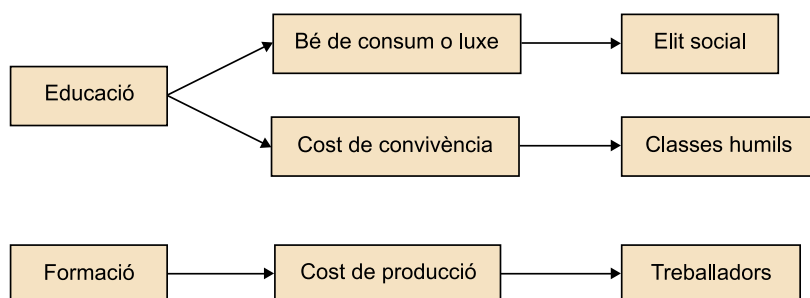
Veiem doncs, que per als economistes clàssics l'educació no és el centre del seu discurs científic. A banda dels autors citats anteriorment, autors clàssics per excel·lència com Ricardo o Marx no es refereixen a l'educació en les seves principals obres, malgrat que el focus d'estudi és el canvi tècnic, la productivitat, la divisió del treball i el capital. Tenint en compte aquest fet, l'educació és

tractada com una característica de segon ordre, atribuint-li finalitats absolutament diferents segons l'autor. L'única excepció la trobem a l'obra de Marx *El Capital* on afirma que l'educació contribueix a millorar la qualificació dels treballadors, sent els treballadors qualificats més valorats que els no qualificats.

Així tenim que Malthus, Stuart Mill o Senior veuen en l'educació la possibilitat de convertir la població en *súbdits més pacífics*. D'altres com Smith, Say o també el propi Stuart Mill, perceben en la formació una clara influència sobre la producció i el benestar de la societat, malgrat no arriben a proposar un marc teòric del capital humà. Concretament Mill no accepta l'aplicació del concepte de capital als humans, ja que els homes no poden ser considerats com a riquesa, perquè aquesta existeix únicament per al benefici de les pròpies persones, i per tant, el terme capital humà és contradictori en si mateix.

Un tret general dels autors clàssics és la diferència entre educació i formació, habilitat o «art» (Figura 1). Consideren l'educació com un bé de luxe i només són partidaris de generalitzar-la per a assolir majors nivells de civisme i ordre social. En canvi veuen en la formació uns atributs més professionals amb l'objectiu de millorar la productivitat.

Figura 1. Distinció entre educació i formació segons els economistes clàssics.

Font: Elaboració pròpia.

Tal com diuen Lassibille i Navarro, referint-se als autors clàssics:

«El seu principal error va ser veure el treball com un factor de producció homogeni, limitant-se d'aquesta forma a la potencialitat física de l'ésser humà; dit d'una altra manera, per a ells el factor treball no és res més que un factor natural, igual que la terra, que només exigeix capacitats assequibles a tota persona, i l'educació apareix bàsicament com un bé de consum.»

G. Lassibille i M. L. Navarro (2004, pàg. 29).

2.3. L'enfrontament neoclàssic

«Hem definit ja la riquesa personal, que consisteix, primer, en totes les energies, facultats i hàbits que directament contribueixen a fer la població industrialment eficient (...) si aquestes energies i hàbits són calculades totes elles com a riquesa, també han de ser calculades com a capital. Així, la riquesa personal i el capital personal són convertibles; i en aquest cas sembla millor seguir el mateix procediment que en el cas de la riquesa (...) no plantejant cap objecció a un ocasional ús extensiu del terme capital, en què està explícitament establert incloure el capital personal.»

A. Marshall (1890). Paràgraf suprimit de *Principios de Economía* a partir de la 5a. edició; Supressió constatada a X. Olariaga (1982). El concepto de capital humano: A. Marshall versus I. Fisher. *Información Comercial Española*, núm. 581, pàg. 131.

La significació que s'ha donat a Alfred Marshall en els aspectes econòmics de l'educació i, en general a les diferents formes d'acumulació de capital humà, que ell denomina personal, no apareix sintetitzada a la seva obra principal *Principis d'Economia*.

Olariaga (1982) assegura que Marshall no va mantenir una actitud teòrica clara i nítida, sinó més aviat ambigua, pel que fa a la definició de riquesa. I això porta inevitablement a cometre incongruències a l'hora de definir què constitueix el capital.

«Aquest fet és important, ja que la riquesa constitueix una categoria bàsica de la ciència econòmica dins del paradigma convencional. Per tant, de la seva categorització analítica se'n deriva necessàriament la del capital, en la mesura que el contingut de la primera no obeeixi a un criteri sòlidament fonamentat, aquest fet quedarà reflectit lògicament en el contingut atribuït a la segona.»

X. Olariaga (1982, 130).

Malgrat que Marshall només considera riquesa allò que és extern a la persona i per tant descarta com a part de la riquesa totes les facultats i habilitats personals, en segons quines ocasions amplia el concepte de riquesa per a incloure-hi les facultats personals que permeten guanyar-se la vida a l'home. El que Marshall anomena «facultats industrials».

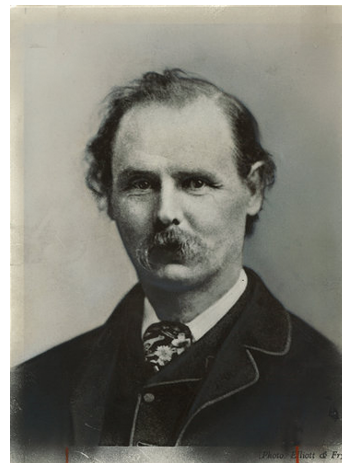
«Per a algunes finalitats es pot considerar la riquesa en un sentit més ampli. Però en aquest cas s'ha de recórrer a una clàusula especial que eviti confusions. Així, per exemple, l'habilitat d'un fuster constitueix un mitjà directe que li permet satisfer les necessitats de les altres persones, i per tant, indirectament les seves pròpies, tant com les eines del seu ofici, i potser seria convenient que comprengué aquesta habilitat com a part de la riquesa en un sentit més extens.»

A. Marshall (1890, pàg. 50. Llibre II).

Marshall restringeix el concepte de capital i ho fa de forma coherent amb les prescripcions metodològiques que defensa. Però una vegada més, dona una definició alternativa que anomena capital social. Així, des d'un punt de vista individual, descriu el capital mercantil com:

Contingut complementari

Alguns autors com Blaug (1970) o Schultz (1961) atribueixen el retard en el desenvolupament de l'economia de l'educació com a disciplina a causa de la forta influència que va tenir Marshall sobre les generacions d'economistes posteriors.

Alfred Marshall

«el conjunt de béns externs que una persona usa en el seu negoci, ja sigui tenint-los en el seu poder per a ser venuts per diners, o aplicant-los per a produir coses que han de ser canviades per diners. Entre aquests elements hi trobem la fàbrica i la instal·lació mercantil d'una indústria, és a dir, la maquinària, les matèries primeres, i els aliments, vestits i habitatges dels quals pugui disposar per a l'ús dels seus treballadors, així com la clientela del negoci.»

A. Marshall (1890, pàg. 62. Llibre II).

Aquesta definició porta inclosa una restricció doble. La primera és aplicable exclusivament a un tipus d'agents econòmics: els empresaris. La segona, limita la definició a un cert tipus de béns, els que són externs, i encara més, els que tenen una funció productora d'altres béns.

D'altra banda dona una definició més àmplia de capital, que anomena capital social i que no té les restriccions que imposa en el capital mercantil, és a dir, no és exclusió dels empresaris, no té la finalitat de produir béns amb l'objectiu de vendre'ls i no és forçosament material:

«Considerem doncs la noció de capital com una acumulació de coses que són el resultat d'esforços humans, destinades principalment a assegurar beneficis en el futur més que per al present. La noció, en si mateixa, és definida però no porta a una classificació precisa, de la mateixa manera que la noció de longitud és definida però no ens permet definir les parets en llargues o curtes, tret que puguem disposar d'una regla arbitrària.»

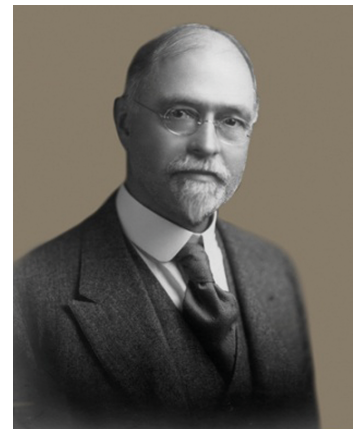
A. Marshall (1890, pàg. 647. Llibre II).

Però el veritable antecessor de l'economia de l'educació i font d'inspiració de Theodore Schultz va ser Irving Fisher (1867-1947) que a la seva obra *La naturalesa del capital i L'ingrés* (1906), defineix el capital com un estoc de recursos que genera fluxos de rendes futures. Això permet considerar com a inversió tant la formació a les persones com els béns perennes que participen en el procés productiu (Figura 2).

A diferència de Marshall que fa una distinció entre béns materials i immaterials, i dins d'aquests diversifica els immaterials externs dels immaterials interns, que no els considera riquesa. Irving Fisher té una concepció més àmplia de la riquesa ja que no fa aquesta distinció. Inclou dins la riquesa (Olariaga, 1982):

- La terra i les construccions fixes que constitueixen la riquesa immobiliària.
- La riquesa mobiliària, que la conceptua com a mercaderies.
- Els éssers humans, siguin esclaus o lliures.

Per a Fisher tota riquesa és material, ja sigui interna o externa, en el primer cas la relaciona amb l'ésser humà i en el segon cas amb els béns materials. El que pot ser immaterial són els serveis de la riquesa. Fisher ho expressa molt clarament en el paràgraf següent:

Irving Fisher

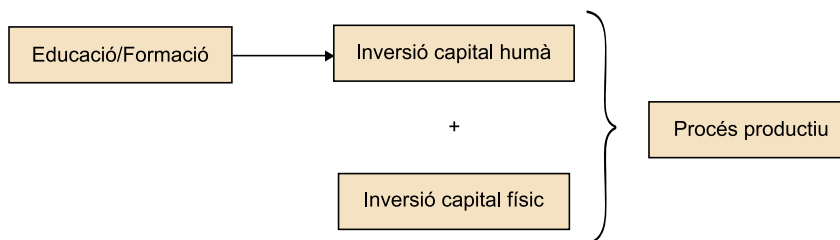
«(...) no hi ha cap avantatge, sinó pel contrari grans inconvenients, a concebre en la riquesa elements "immaterials". La "riquesa immaterial" és una d'aquestes paradoxes que han contribuït molt a torbar la senzillesa de les relacions econòmiques. Una consulta a un advocat, una visita d'un metge a un malalt, no constitueixen una "riquesa immaterial"; són (...) simplement serveis de la riquesa (riquesa humana en aquest cas)».

I. Fisher (1906, pàg. 53. Llibre II).

Així doncs, partint de la premissa que tota riquesa és material, passem a concretar amb més detall el concepte fisherià de capital. En primer lloc, el capital és un fons i inclou «l'estoc de riquesa existent en un moment concret». Per tant, el capital no és un cert tipus o classe de riquesa destinada a una finalitat concreta, sinó que pot ser una porció de riquesa o la riquesa completa. En segon lloc, Fisher conceptualitza addicionalment el capital com a riquesa que produeix renda i afegeix que consisteix en els serveis de la renda, independentment que aquests serveis es puguin expressar en unitats monetàries o no. (Olariaga, 1982).

Malgrat que les aportacions de Fisher les podem considerar una gran novetat per a l'època i signifiquen els fonaments de l'anàlisi modern de l'educació, van quedar relegades a un segon pla a causa de la gran influència que tenien els postulats d'Alfred Marshall.

Figura 2. Nova visió de l'educació segons Irving Fisher.

Font: Elaboració pròpia.

3. L'economia de l'educació, naixement d'una disciplina econòmica

«En resum, aquesta era l'època daurada de l'economia de l'educació, en què cap vertader ministre d'educació hagués somiat prendre una decisió educativa sense comptar amb un economista com a mà dreta.»

Mark Blaug (1985, pàg. 17).

Però no és fins a mitjan segle XX que els economistes donen prou entitat als efectes de l'educació sobre el creixement econòmic com per a considerar l'economia de l'educació una branca especialitzada de l'economia o com una àrea independent dels estudis educatius.

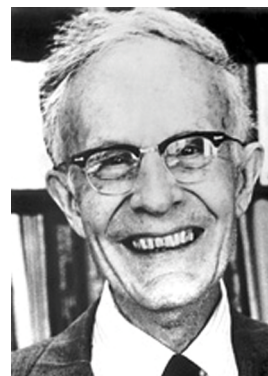
Concretament és Theodore Schultz (1902-1998) que enllaça amb els postulats d'Irving Fisher, qui donarà el tret de sortida amb la conferència titulada «Investment in Human Capital» (Saint Louis, desembre 1960) davant la reunió anual de l'*American Economic Association*.

Com hem vist anteriorment, la importància de l'educació/formació en els éssers humans i més concretament, l'impacte de la formació als treballadors sobre el creixement del producte nacional ha estat un element important d'estudi des dels inicis del segle XVI fins ben entrat el segle XX. Malgrat la indiscutible importància de l'educació, aquest no ha estat el focus principal de l'anàlisi econòmica per cap dels grans autors del pensament econòmic. I no és fins a mitjan segle XX que es comença a donar a la formació la significació que veritablement té. Aquest retard en la normalització de l'estudi d'un dels factors més importants en el creixement econòmic és degut bàsicament a dues causes, l'una de caràcter filosòfic-social i l'altra de caràcter més tècnic.

La primera té molt a veure amb les resistències que hi havia quan s'equiparava l'ésser humà a un capital i, per tant, susceptible de millorar el seu rendiment amb inversions econòmiques. Aquesta idea era viscuda com una deshumanització i encara va agafar més força per les connotacions negatives de l'esclavatge als EUA i la sensibilització social en contra de qualsevol idea que recordés aquell sistema. És justament Schultz qui és capaç de donar-li la volta a aquest argument i explicar la inversió en l'ésser humà com un factor enriquidor de la persona i com a via per a millorar la retribució del treballador. És molt gràfic, el títol de la primera secció de l'article que recull la transcripció de la conferència de Saint Louis el 1960: «Shying Away from Investment in Man». I aquest és justament un dels mèrits de Theodore Schultz, haver parlat sense complexes ni vergonyes de la necessitat d'invertir en la humanitat, sense que això fos vist com una simple instrumentalització de l'home.

Referència bibliogràfica

T. W. Schultz (1961). Investment in Human Capital. *The American Economic Review*. Vol. LI, núm. 1, març de 1961.

Theodore Schultz

El segon factor que explica el retard en la modelització econòmica de l'educació, és la dificultat de mesurar i expressar quantitativament el pes de la formació en el creixement econòmic. I és el propi Schultz qui juntament amb EF. Denison són els pioners a quantificar l'aportació de l'educació en el creixement del producte nacional als EUA. Tal com afirma Carmen Selva:

«La diferència fonamental entre els primers plantejaments al voltant de l'educació/formació i els posteriors que donarien origen a la base científica de l'economia de l'educació és que els primers economistes van abordar l'estudi dels efectes de l'educació des d'una perspectiva metodològica individualista, és a dir, estudiaven la contribució de la formació a la productivitat individual del treballador, mentre que és al voltant de 1960 quan es comença a estudiar el seu efecte sobre el creixement econòmic».

C. Selva (2004, pàg. 26).

Efectivament, l'existència de l'economia de l'educació està íntimament vinculada a l'anàlisi del creixement econòmic. Especialment en un període, mitjan segle XX, on ja havia quedat àmpliament demostrat que els factors productius tradicionals, com ara el capital físic i el treball, no servien per a explicar les taxes de creixement de l'economia. Calia, per tant, identificar nous factors que expliquessin el creixement del producte i que estiguessin inclosos en el factor residual. És en aquesta anàlisi on s'identifica una clara relació entre l'existència de la formació i la millora qualitativa del factor treball. La relació entre educació i millora qualitativa de la mà d'obra és la base d'estudi de la teoria del capital humà, que esdevindrà el fonament teòric on se sustentarà la gènesi de l'economia de l'educació.

A banda del treball seminal de Theodore W. Schultz descrit anteriorment, dos autors més conformen el nucli central de la teoria del capital humà, aquests són Gary S. Becker i Jacob Mincer. Tal com ho descriu Esteve Oroval (1996):

«Les aportacions de Schultz, Becker i Mincer van obrir la porta a plantejaments més *productivistes* de la relació entre l'economia i l'educació, considerant el capital humà com a tota mobilització voluntària de recursos escassos dirigida a augmentar la capacitat productiva d'un individu».

E. Oroval (1996, pàg. 10).

És a dir, dins d'un context neoclàssic, en què la retribució del factor treball ve donada pel seu rendiment marginal (productivitat), suposa que un augment de la productivitat implicarà un increment dels salaris, per tant, el procés de formació del treballador és vist com una elecció d'inversió per tal de millorar les habilitats i destreses personals.

Julio Grao i Alejandro Ipiña proposen una definició del concepte d'economia de l'educació que posteriorment serà ampliada per Esteve Oroval i que la defineix com:

«La disciplina que estudia les lleis que regulen la producció, la distribució i el consum de béns i serveis educatius i els seus efectes socioeconòmics».

E. Oroval (1996, pàg. 9).

Partint d'aquesta breu definició podem intuir que l'objecte d'estudi de l'economia de l'educació ha tendit a diversificar-se ràpidament, passant, en alguns casos, a fondre's amb disciplines afins. Malgrat aquesta alta dispersió podem puntualitzar clarament dos àmbits d'estudi clarament diferenciats. D'una banda, un àmbit extern, caracteritzat per l'estudi de la incidència de l'educació en l'economia, això és l'increment de la productivitat dels treballadors, la participació de l'educació en el creixement econòmic o les polítiques de planificació de les necessitats educatives, entre d'altres. D'altra banda, hi ha un segon àmbit d'estudi intern i que se centra en l'anàlisi del propi sistema educatiu, com és veure si el propi sistema és eficient en la utilització dels recursos, qui ha de finançar l'educació i quina és la forma òptima de fer-ho, etc.

Exemple

A les conclusions presentades per Theodore Schultz a la cèlebre conferència inaugural de l'*American Economic Association* a Saint Louis, ja podem observar l'alt grau d'implicacions que es deriven del fet de tenir o no tenir una política activa de promoció de l'educació. Schultz exposa en nou punts les implicacions socials i polítiques de la seva teoria, que podem resumir com:

- L'existència de taxes i impostos discriminen negativament les inversions en capital humà.
- L'atur i la inactivitat són causes de deteriorament del capital humà.
- L'existència de barreres que impedeixen la igualtat d'oportunitats a les professions.
- La necessitat de dotar-se de fons per a la inversió en capital humà. Així, els préstecs públics i privats a llarg termini s'haurien de fer per a estar a disposició dels estudiants.
- Les inversions s'haurien de destinar a la immigració. Per tal d'ajudar-los a establir-se i a accedir a l'educació.
- El fracàs per a adequar les inversions a aquella part de la població situada a la perifèria de la societat (per exemple, la població afroamericana, porto-riquenya, mexicana, etc.).
- L'existència d'una infra inversió en els éssers humans en general, que ha suposat deixar a moltes persones als marges de la societat.
- El retorn de les inversions públiques en capital humà no ha de recaure en cada individu. L'individu veurà el retorn en forma de salaris i beneficis amb una economia més forta.

Com a societat occidental, cal ajudar els països econòmicament pobres a aconseguir el creixement econòmic i a iniciar la inversió en capital humà.

Segons Grao i Ipiña (1996), els focus d'interès de les recerques en economia de l'educació s'han centrat en:

- El capital humà, focalitzant l'anàlisi en quina mesura la formació augmenta la productivitat de l'individu que la rep.
- La contribució de l'educació en el creixement econòmic. Això és, quina és la participació de l'educació/formació en la taxa de creixement de l'economia.
- La demanada de mà d'obra formada. El focus d'interès d'aquest punt se centra en com planificar les futures necessitats de mà d'obra qualificada, és a dir, quines seran les demandes emergents i com incidir en la reducció de l'oferta de professionals de branques productives menys sol·licitades.

- L'eficàcia econòmica, complementàriament al punt anterior. O sigui, quina és l'assignació eficient dels recursos per a la producció de béns i serveis.
- L'anàlisi de l'eficàcia interna de l'educació. Quina relació existeix entre els *inputs* i els *outputs* del procés educatiu.
- El finançament de l'educació. Qui l'ha de finançar i quina és la forma més eficient de fer-ho.
- L'estudi del punt d'equilibri entre l'equitat i l'eficàcia del sistema educatiu.

A partir d'aquest plantejament exposat anteriorment, hem vist que l'inici de l'economia de l'educació gairebé només té en compte la teoria del capital humà i, per tant, un cop conegudes les primeres conclusions i resultats, apareixen les primeres corrents crítiques que posen en qüestió algunes de les argumentacions acceptades fins al moment.

Anomenades per M. Blaug (1985) com les teories de la *segona generació de l'economia de l'educació*. Les corrents crítiques tenen en comú, totes elles, que trenquen el vincle entre l'educació, la productivitat i els salaris que postulava la teoria del capital humà, ja que afirmen que l'educació no fa incrementar la productivitat dels individus.

Taula 1. Principals corrents crítiques a la teoria del capital humà.

Teoria o corrent	Autors
Teoria de la selecció o filtre. <ul style="list-style-type: none"> • Credencialisme. (<i>versió dèbil</i>) • Educació com a mecanisme exclusiu de selecció dels treballadors. (<i>versió forta</i>) 	Arrow, 1973. Spence, 1973; Stiglitz, 1975.
Visió institucionalista: teoria de la competència pels llocs de treball o teoria de la cua.	Thurow, 1972 i 1975.
Teories dels mercats de treball interns i segmentats. <ul style="list-style-type: none"> • Versió més tècnica. • Versió marxista. 	Doeringer i Piore, 1971. Gordon, Reich i Edwars, 1982.
Teoria de la legitimació o economistes radicals.	Bowles i Gintis, 1975 i 1976.

Font: Elaboració pròpia basant-nos en Selva (2004).

En el proper mòdul aprofundirem sobre cada una de les etapes i corrents existents en l'economia de l'educació. Començarem estudiant la conceptualització del capital humà i posteriorment anirem veient, d'una banda, les principals crítiques a aquest concepte i, de l'altra, com aquestes crítiques han influenciat en l'evolució de l'economia de l'educació.

Bibliografia

- Blaug, M.** (1970). *An introduction to the Economics of Education*. Penguin Press. Londres.
- Blaug, M.** (1985). «Where Are We Now in the Economics of Education?», an *Economics of Education Review*. (vol. 4, núm. 1, pàg. 17-28).
- Bresnahan, T. F.; Brynjolfsson, E.; Hitt, L. M.** (2002). Information technology, workplace organization, and the demand for skilled labor: Firm-level evidence. *MIT Sloan School Working Paper*, 154.
- Carnoy, M.** (2001). *El trabajo flexible en la era de la información*. Madrid: Alianza Editorial
- Carnoy, M.; Luschei, T. F.; Miller, L. C.** (2005). *Economía de l'educació*. FUOC. Barcelona
- Eicher, J. C.** (1988). «Treinta años de economía de la educación», a *Ekonomiaz. Revista Vasca de Economía* (núm. 12, pàg. 11-40).
- Fisher, I.** (1906). *The Nature of capital and income*. Llibre II. Ed. Augustus M. Kelley. Reimprès el 1965. Nova York.
- Fundación BBVA** (2016). Formación continua. Una herramienta infrautilizada en España. Disponible en línea a: <https://www.bbva.com/es/noticias/economia/trabajo-consumo-bienestar-social/formacion-continua-una-herramienta-infrautilizada-espana/>
- Grao, J.; Ipiña, A.** (1996). «Apuntes históricos de la relación entre Economía y Educación». *A Economía de la Educación: Temas de estudio e investigación. Estudios y documentos* (núm. 2, pàg. 11-27).
- Haelermans, C.; Borghans, L.** (2012). Wage Effects of On-the-Job Training: A Meta-Analysis. *British Journal of Industrial Relations*, (vol. 50, núm. 3, pàg. 502–528).
- Jeon, K. S.; Kim, K. N.** (2012). How do organizational and task factors influence informal learning in the workplace? *Human Resource Development International*, (vol. 15, núm. 2, pàg. 209-226).
- Jovellanos, G. M.** (1801). Memoria sobre la educación pública o tratado teórico práctico de la enseñanza, (vol. 46).
- Lassibille, G.; Navarro, M. L.** (2004). *Manual de economía de la educación. Teoría y casos prácticos*. Ediciones Pirámide. Madrid.
- Malthus, T. R.** (1806). *The principle of population*. Vol II. London. [VC: *Primer Ensayo sobre la Población* (1984), Alianza Editorial. Madrid.]
- Marshall, A.** (1963). *Principios de Economía. Algunas nociones fundamentales*. Llibre II Editorial Aguilar. Madrid.
- Martínez De Ita, M. E.** (1998). «El papel de la educación en el pensamiento económico», a *Revista Aportes*. Any III, núm. 7. Facultad Economía de la BUAP. Mèxic.
- Ministerio de Educación, Cultura y Deporte** (2016). Panorama de la educación. Indicadores de la OCDE 2016. Informe español. Disponible en línea a: <http://www.mecd.gob.es/dctm/inee/eag/panorama2016okkk.pdf?documentId=0901e72b82236f2b>
- Monreal, J.** (Coordinador) (2004). Formación y cultura empresarial en la empresa española. Ed. Thomson Civitas. Madrid.
- Olariaga, X. A.** (1982). «El concepto de capital humano: A. Marshall versus I. Fisher», a *Información Comercial Española*, núm. 581, pàg. 127-135.
- Olariaga, X. A.** (1983). «Las raíces históricas de la economía de la educación: W. Petty y R. Cantillon», a *Cuadernos de Economía*, (vol. 11, núm. 31, pàg. 301-311).
- Oroval, E.** (Editor) (1996). *Economía de la Educación*. Ariel Educación. Barcelona.
- Schultz, T.** (1961). «Investment in Human Capital», a *The American Economic Review*, (vol. LI, núm. 1, pàg. 1-17).
- Schultz, T.** (1963). *Economic Value of Education*. Columbia University Press, New York.

Schumpeter, J. A. (1995). *Historia del análisis económico*. Ariel Economía. Barcelona.

Selva, C. (2004). *El capital humano y su contribución al crecimiento económico*. Colección Monografías. Ediciones de la Universidad de Castilla - La Mancha. Cuenca.

Smith, A. (1776). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, London. [VC: Investigación sobre la naturaleza y causas de la riqueza de las naciones. Fondo de Cultura Económica. (1958) Mèxic.]

Stuart Mill, J. (1862). *Principles of Political Economy*. Dymock's Book Arcade. London. Digitalitzat per Google el 4 de juliol de 2006.

Thân Khôi, L. (1967). *L'industrie de Enseignement*. Editio de Minuit. Paris.

UNESCO (2014). *El avance hacia la escolarización de todos los niños se estanca, pero algunos países muestran el camino a seguir*. Documento de política 14 / Boletín 28. Disponible en línea a: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002281/228184S.pdf>